

Skupaj jih je bilo deset. To osebje je bilo nameščeno v posebnem krilu hotela (jugoslovanska delegacija je imela sedež v hotelu Beausite v Parizu - J. P.) in oskrbljeno z vsem potrebnim za delo. V pisarnah, ki so bile vzor reda in snage, se je delalo po ves dan, dostikrat tudi v pozne nočne ure. Nihče ni bil križem rok. Tipkanje strojev ni prenehalo od jutra do mraka."⁵

Poleg *Pariške mirovne konference*, enega od redkih del o slovenski diplomatski zgodovini, bodo v 24. zvezku AES našli zanimive poudarke tudi tisti, ki se posvečajo drugim obdobjem in problematiki v novejši slovenski zgodovini. Štiriindvajseti zvezek AES - obenem z v istem letu izdanim zbornikom *Ehrlichov simpozij v Rimu*⁶ - izrisuje celovitejšo podobo dr. Lamberta Ehrlicha, njegove dejavnosti in njegovega časa. To je nedvomno dobrodošlo dejstvo, pa tudi vzpodbuda za nadaljnje raziskovanje diplomatskih in drugih vidikov slovenske zgodovine 20. stoletja.

Jurij Perovšek

Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvajanju Slovenije (I. del: Opozicija in oblast; II. del: Slovenci in federacija)*. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2002, 243 strani, ilustr., 2003, 390 strani, ilustr.; (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 17, 18)

Zgodovina postaja mlada, je mogoče pomisliti ob objavi "še toplih" dokumentov o dogajanju ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja v Sloveniji in Jugoslaviji. Šlo je za proces demokratizacije v političnem življenju Slovenije, ki je dal osnovo za osamosvajanje Slovenije od Jugoslavije, oziroma sta bila oba procesa dela istega dogajanja. Že z monografska študija o razpadu Jugoslavije *Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije* (Modrijan, Ljubljana 2002, 459 strani) je avtor oziroma zbiralec in urejevalec dokumentov, izdanih kot znanstvena izdaja zgodovinskih virov, pokazal da načelo t.i. historične distance, ki je vplivalo na način pisanja novejših zgodovine, zlasti družbenih in političnih procesov, ki se še niso ali so se komaj zaključili, ne velja več. Hitra objava dokumentov - zgodovinskih virov dogajanja pred dobrim desetletjem je tako izraz razvoja našega zgodovinopisja, ki se otresa prepričanja o nujnosti 'historične distance', ko udeleženci oziroma tvorci nekega zgodovinskega dogajanja naj ne bi več toliki meri vplivali na zgodovinarje in na njihovo predstavljanje bližnje preteklosti, pa tudi dokaz razvoja naše družbe, njene demokratizacije in potrebe po prikazu čim jasnejših odnosov med ustvarjalci takratnega dogajanja oziroma zgodovine.

Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije prinašajo tako dokumente, ki so bili "včeraj" še v "uporabi" in so bili skorajda tajni (vsaj nekateri). "Danes" so z

⁵ *Zapisi Dra Josipa Smodlake*. - Zagreb : JAZU, 1972, str. 120.

⁶ *Ehrlichov simpozij v Rimu* - Celje : Mohorjeva družba, 2002, 376 strani.

objavo postali javni in na razpolago vsem. "Odgovorni avtor" je dal javnosti na razpolago dokumente, ki jih je uporabil pri pisanju svojega temeljnega dela. Vsekakor pohvalno dejanje v primerjavi z nekaterimi drugimi avtorji knjig s tematiko novejšo zgodovine, ki tudi uporabljajo (tudi po protekciji) vire iz arhivov, ki so bili do nedavnega zaprti tudi za raziskovalno delo in v svojem delu niti ne navajajo nahajališča vira oziroma navedejo, da so podatki o njih pri njem (njej!). To je monopolističen, vzvišen in podcenjujoč odnos do bralcev, pa tudi izraz nezaupanja (v lastno delo - !?, in v bralce), kar pa je povezano tudi z razumevanjem demokracije; ni dovolj sklicevati se nanjo, pisati o njej in tistih, ki so se zanjo v preteklosti zavzemali, temveč je treba pokazati zaupanje in demokratičen odnos tudi do bralcev, s tem da zaupaš dejstva, od kod črpaš podatke za svoje trditve. Navajanje virov, še bolj pa objavljajanje, kar je storil Repe, je 'dokazni material' za tisto, o čemer pišeš, pa tudi izraz in stopnja razumevanja demokracije v zgodovino-pisju. Repe je tako vire, na katerih je 'gradil' dovršen del svoje monografije in drugih del o slovenskem osamosvajanju, pripravil za objavo in s tem nekako demistificiral ne le zgodovinsko dogajanje, ampak tudi zgodovino-pisje. Vsakdo lahko iz objavljenih virov neposredno spozna, kaj je kdo, kdaj in kje rekel in je imelo to neko posledico v procesu demokratizacije in osamosvajanja. Vidi pa lahko tudi, katere vire in kako jih je avtor pri pisanju zgodovinskega dela uporabljal. Gre za resnično uveljavitev reka, da naj govorijo viri.

Zgodovinske vire o demokratizaciji in osamosvojitvi je zbral, odbral iz resnično "komaj obvladljive količine, ki jo hranijo slovenski arhivi" (Predgovor, Viri 17, str. 9) in jih pripravil za izdajo Božo Repe, redni profesor na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete ljubljanske univerze, kjer predava sodobno slovensko zgodovino. Avtor je vsekakor 'pionir' raziskovanja tega obdobja slovenske in jugoslovanske zgodovine na zgodovinarski način, to je proučevanja in predstavljanja preteklosti na osnovi ohranjenih pisnih virov - dokumentov. Zaradi resnično velikega obsega virov, pa tudi obsega posameznih dokumentov, je celoten proces demokratizacije in osamosvojitve nameraval prikazati v treh delih - zvezkih. Denarne težave in velik obseg so namreč preprečili, da bi viri izšli v eni knjigi. V do sedaj dveh, izašlih v seriji Viri, ki jo izdaja Arhivsko društvo Slovenije, je poudaril notranjepolitično dogajanje. Prvi zvezek vsebuje dokumente o odnosu oblasti do nastajajoče opozicije, drugi pa o odnosih Slovenije z jugoslovansko federativno državo. V Sloveniji se je zaradi notranje demokratizacije gledalo na jugoslovanski federativni ustroj in na pripravljenost njegovega reformiranja bolj z nezaupanjem in kritično.

Namen objave virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije je "skozi dokumente, spremno besedo in opombe prikazati nekatere glavne politične procese v Sloveniji v osemdesetih letih" (Viri 17, str. 9) in tudi v začetku devetdesetih, ko so bile izvedene prve večstrankarske volitve v Sloveniji po več kot 63 letih.

Glede vsebine oziroma izbora dokumentov je v Predgovoru zapisano še, da naj uporabnik objavljenih virov ne pričakuje, da so zajeti vsi družbeni segmenti. To je sicer dobrodošlo opozorilo-opravičilo, čeprav najbrž ni 'uporabnika', ki bi lahko kaj takega pričakoval, če vemo (se zavedamo), da je bil proces, o katerem so objavljeni dokumenti, resnično kompleksen in tudi kompliciran in da bodo zato potrebne še mnoge izdaje zgodovinskih virov, da bodo zajele vsa področja doga-

janja na območju Jugoslavije in Slovenije v obdobju ob koncu devetega desetletja 20. stoletja in v začetku naslednjega.

Avtor zbirke virov je v Predgovoru zapisal, da gre za izbor, ki "je seveda subjektiven". Vendar je treba povedati, da je izbor ustrezen, zlasti glede na resnično veliko količino gradiva, ki ga je pregledal. Dokumenti so zbrani na različnih nahajališčih oziroma pri različnih ustvarjalcih. Največ jih je iz arhiva Predsedstva Socialistične Republike Slovenije (decembra 2002 predan Arhivu Republike Slovenije), precej dokumentov je iz Arhiva Republike Slovenije, predvsem iz nekdanjega arhiva CK ZKS, iz arhiva Izvršnega sveta (do leta 1991 je gradivo tudi v Arhivu Republike Slovenije), iz arhiva Sove (Slovenska varnostno obveščevalna agencija), nekaj dokumentov pa je bilo že objavljenih. Nekateri dokumenti so tudi iz osebnih arhivov. Dostopnost arhivskega gradiva za raziskovalne namene in možnost objave v pričujoči obliki je tudi izraz demokratizacije na tem področju in stopnje demokracije v Sloveniji.

Celotno delo je razdeljeno na več tematskih poglavij, v katerih so po kronološkem načelu objavljeni dokumenti. Teme oziroma vsebine poglavij kot jih je razdelil avtor, so takšne, da nazorno izražajo nastajanje demokratizacije in osamosvajanja Slovenije. Na začetku vsakega poglavja je avtorjev 'vsebinski' uvod, v resnici kratek zgodovinski pregled tematike, o kateri so objavljeni dokumenti. Branje teh uvodov nudi bralcu 'kratek kurz' slovenske zgodovine obdobja ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja.

V prvem zvezku *Opozicija in oblast* (tak vrstni red v naslovu je najbrž zato, ker je bila vloga opozicije pri demokratizaciji in osamosvojitvi po mnenju avtorja odločilna - ?!) je poudarek na notranjepolitičnem, slovenskem dogajanju, v pravem pomenu na demokratizaciji slovenskega političnega življenja. Objavljenih je 59 dokumentov, razdeljenih v 7 tematskih sklopov - poglavij. Na začetku je skozi 'očala oblasti' v petih sklopih predstavljena opozicija.

Skozi dokumente Službe državne varnosti in tiste, ki so bili napisani na osnovi dela in sodb te 'politične policije', so predstavljene skupine in posamezniki, ki jih je oblast označevala kot opozicijske sile, desidente, ki so "sovražno delovali" iz različnih "pozicij". Gre za pet obsežnih dokumentov, prek katerih je mogoče spoznati opozicijske skupine od konca sedemdesetih let do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja. Nadzorovana opozicija so bila tudi t.i. alternativna oziroma nova družbena gibanja, nastala v Sloveniji v drugi polovici osemdesetih let (mirovniško s poudarjanjem pravice do ugovora vesti, ekološko, feministično ipd.). Dejansko je bila to prva organizirana družbena opozicija, ki pa ji je 'plašč legitimnosti' nudila sicer uradno (ustavno) 'oblastna' družbenopolitična organizacija Zveza socialistične mladine Slovenije. O tem je objavljen dokument iz arhiva Sove, obsežna analiza Službe državne varnosti iz junija 1986.

Oblasti so štejele za opozicijo, predvsem pa so se zanjo smatrali sami, intelektualne kroge, največ književnike oziroma njihovo Društvo slovenskih pisateljev in sodelavce in somišljenike Nove revije. Dokumenti (šest) o delovanju te t.i. meščanske opozicije, čeprav to vsaj iz političnega oziroma njihovega različnega idejnega stališča ni ustrezna oznaka, so o pobudah oziroma kronologiji nastajanja Nove revije, javni tribuni Društva slovenskih pisateljev o slovenskem narodu in slovenski kulturi, ki so sredi osemdesetih let dvignili veliko prahu in pomenijo organiziran začetek delovanja Društva slovenskih pisateljev na političnem področ-

ju, pa do reakcij oblasti na 57. številko Nove revije, v kateri so bili objavljeni prispevki za slovenski narodni program in je zato vzbudila hude reakcije pri slovenskih oblasteh (SZDLS, ZKS), še hujše pa po Jugoslaviji. Poseben sklop predstavlja dokument o delovanju odbora za varstvo človekovih pravic, nastalega v podporo t.i. četverici, ki je bila junija aretirana in sredi julija 1988 'procesirana' pred vojaškim sodiščem v Ljubljani pod obtožbo odtujitve vojaškega dokumenta oziroma izdaje vojaške skrivnosti. Odbor za varstvo človekovih pravic je postal najmočnejša organizacija civilne družbe in je imel okoli 100.000 individualnih in čez 1000 kolektivnih članov. Objavljeni dokument je iz arhiva predsednika Republike Slovenije in vsebuje zgoščeno kronologijo njegovega delovanja od aretacije Janeza Janše do obsodbe na vojaškem sodišču. V osmih dokumentih je predstavljeno delovanje katoliške cerkve, ki jo je oblast tudi imela za opozicijo in je nanjo gledala z nezaupanjem. Med dokumenti je tudi pregled o odnosih med Jugoslavijo in Vatikanom, ki je bil predstavljen najvišjim predstavnikom slovenske državne oblasti kot informacija. Sklop o katoliški cerkvi in oblasti vsebuje dokumente o vprašanjih, ki so se pojavljala glede praznovanja božiča. Odnos slovenskih oblasti, predvsem predsednika Republiške konference SZDL Jožeta Smoleta, ki je zato dobil ljubkovalni naziv Božiček, je bil tudi izraz "sestopanja" oblasti s svojih pozicij in je v jugoslovanskem prostoru med tamkajšnjimi politikami vzbudil nemalo začudenja in sumničenja o 'pravovernosti' slovenskih oblasti.

Še bolj pa se je takšno sumničenje oziroma nerazumevanje politike slovenskih oblasti izrazilo po zborovanju v podporo stavkajočim kosovskim rudarjem konec februarja 1989 v Cankarjevem domu, ki ga je formalno sicer organizirala oblast (mestna organizacija SZDL Ljubljana), na njem pa so sodelovale poleg oblastnih političnih organizacij tudi takrat že nastale opozicijske politične strankarske organizacije, ki pa so se zaradi zakonodaje morale še imenovati zveze. Zborovanje v Cankarjevem domu je bilo za politično življenje v Sloveniji v smeri pluralizacije, strankarstva in demokratizacije prelomni dogodek. Zborovanje, na katerem je nastopilo 25 organizacij, je postalo simbolična točka jugoslovanskega (natančneje slovensko-srbskega) razhajanja, hkrati pa je pomenilo odkrit nastop politične opozicije v Sloveniji in je pomenilo formalno izenačitev oblasti in opozicije. Po zborovanju v Cankarjevem domu se je začelo organizirano sodelovanje med oblastmi in opozicijo oziroma alternativo, kot so se sami imenovali. Zaradi odmevov in reakcij na zborovanje po Jugoslaviji, predvsem pa v Srbiji, se je začel v začetku marca dialog v med oblastjo in alternativo-opozicijo. Najprej so razpravljali o skupni izjavi glede Kosova, nato pa o skupni izjavi - deklaraciji o položaju Slovenije v jugoslovanski državi. Rezultat sodelovanja oblasti in alternative - opozicije spomladi 1989 sta bila dva pogleda na odnos do Jugoslavije in bodočo slovensko državnost: opozicijska Majniška deklaracija 1989 in oblastna Temeljna listina. Objavljeni dokumenti prikažejo genezo nastajanja obeh izjav. Srečevanje oblasti in alternative-opozicije je jeseni preraslo v t.i. okroglo mizo, na kateri so se pogovarjali o uzakonitvi strankarstva in pripravi večstrankarskih volitev. Zaradi nesoglasij, ki so bila bolj formalnega in organizacijskega značaja kot pa pravega vsebinskega, alternativa-opozicija na okrogli mizi ni želela več sodelovati. Okrogla miza je razpadla, opozicijske stranke pa so se kmalu nato organizirale kot koalicija, ki je dobila nekoliko kasneje ime Demokratična opozicija Slovenije, krajše Demos.

V tem sklopu o sodelovanju oblasti in opozicije od zborovanja do konca delovanja t.i. okrogle mize konec novembra 1989 je objavljenih največ dokumentov (23). Iz njih je mogoče dobro spoznati predvsem poglede in zahteve opozicije glede demokratizacije slovenskega političnega prostora, pa tudi stališča o političnem pluralizmu v SZDL kot politični organizaciji, ki naj bi bila "marela", pod katero naj bi vedrile vse politične organizacije.

V zadnjem sklopu pa je v petnajstih dokumentih predstavljen začetek večstrankarstva v Sloveniji, nastanek in delovanje koalicije Demos do njenega razpada konec leta 1991. Gre predvsem za zapisnike sej predsedstva Demosa po zanj uspešnih volitvah, na katerih je dobil v skupščini večino in se je zato pripravljal na prevzem oblasti. Zapisniki razkrivajo dileme in priprave glede sestave vlade. Na koncu sta dokumenta iz leta 1991: sporazum o delovanju koalicije Demos iz začetka januarja 1991 in sporazum o njegovem razpustu, ko se je razšel "zaradi političnih razlik". Avtor v opombi opozarja, da arhiv Demosa ni ohranjen v celoti na enem mestu, objavljene dokumente o delovanju predsedstva Demosa pa hrani Socialdemokratska stranka Slovenije, katere nekdanji predsednik Jože Pučnik je bil tudi predsednik Demosa. Zato ne bo nenavadno, če se bodo pojavili še kakšni dokumenti z enako vsebino, ki pa ne bodo povsem identični objavljenim. Tudi to je čar demokratizacije oziroma demokracije.

V ta prvi zvezek virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije bi glede na podnaslov Opozicija in oblast vsekakor sodili tudi dokumenti o nastajanju političnih strank v Sloveniji oziroma strankarski in volilni programi za volitve aprila 1990. Ti so sicer objavljeni v drugem zvezku v razdelku, ki ima naslov *Odnos strank do Jugoslavije pred prvimi večstrankarskimi volitvami*. Volilni programi strank in list, ki so nastopile na volitvah aprila 1990 sicer ne govorijo le o tem, temveč tudi o njihovih pogledih na politično, gospodarsko, socialno, vojaško, družinsko problematiko itd. Gre za objavo programov, ki so bili že pred temi volitvami objavljeni v zbirki programov *Koga voliti?: programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji*, ki jo je izdal Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj.

Drugi zvezek virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije s podnaslovom *Slovinci in federacija*, pri čemer je mišljena Jugoslavija, je glede na vsebino objavljenih dokumentov bolj 'zunanje' naravnano oziroma je poudarek na procesu osamosvajanja. Objavljenih je 106 dokumentov, ki so po vsebini umeščeni v devet sklopov. Nekateri so razdeljeni še na več podsklopov. Na začetku zvezka je avtorjev vsebinski uvod, kratek pregled pogledov slovenske politike na Jugoslavijo, na nujne reforme njenega državnega ustroja, od leta 1988 do 1991 oziroma predstavlja položaj Slovenije v Jugoslaviji.

V prvem sklopu z naslovom *Spopad za tretjo Jugoslavijo in krepitev slovenske državnosti v zadnjem obdobju socializma* so objavljeni dokumenti (23) o odnosih Slovenije s federacijo oziroma zveznimi oblastmi in s Srbijo, kateri je Slovenija postala najhujša prepreka pri nameri uveljaviti svojo prevlado v jugoslovanski federaciji. Na začetku je poročilo o delu Predsedstva Republike Slovenije v obdobju 1988-1990, leta, napisano marca 1990, v katerem je predstavljena problematika celotnega zvezka virov - odnosi Slovenije s federacijo. Slovenski pogledi na ustavno reformo oziroma na ustavne spremembe tako jugoslovanske kot slovenske ustave so objavljeni v drugem podsklopu, v tretjem pa je objavljen

zapisnik seje Predsedstva SR Slovenije iz konca novembra 1989 o ukrepih slovenskih oblasti ob napovedanem t.i. mitingu resnice, ki so ga želeli v Ljubljani 1. decembra 1989 izvesti pristaši srbskega vodje Slobodana Miloševića. Predsedstvo slovenske države se je za predvidene ukrepe odločilo tudi zato, "da se uresniči proklamirana suverenost republike Slovenije". Sledi predstavitev pogleda oziroma odnosa Slovenije do gospodarskih reform, ki jih je želel izvajati kot način reševanja Jugoslavije oziroma kot del reform, s katerimi bi se reševala gospodarska in socialna vprašanja, predsednik jugoslovanske 'vlade' Ante Marković. Gre za dokument - zapisnik seje Predsedstva SR Slovenije. Nasploh je večina dokumentov o odnosih Slovenije in federacije zapisnikov sej Predsedstva SR Slovenije, čeprav se je 'aktivna' politika ustvarjala v drugih državnih in političnih organih. Res pa je, da so bili na sejah predsedstva vodilni iz teh organov in je tako mogoče razumeti, da je bilo stališče predsedstva republike zbir pogledov in stališč slovenskih državnih organov. Kot zadnji podsklop pa so predstavljeni dokumenti (12) o pogledih in predlogih za konfederativno ureditev jugoslovanske države in takšen položaj Slovenije v njej, zadnje 'socialistične' slovenske 'vlade', ki jo je vodil Dušan Šinigoj. Gre za dokumente, ki vsebujejo predloge glede vseh ključnih vprašanj za položaj Slovenije v konfederativno urejeni Jugoslaviji: mednarodnopravni, ekonomski, vojaški vidiki, vprašanje sukcesije, ozemeljska suverenost in državne meje. To gradivo je Šinigojeva 'vlada' pripravila tik pred volitvami in predajo oblasti Demosovi 'vladi'. Ta sicer teh predlogov ni neposredno uporabila v svojih pogledih in odločitvah, je pa vedela zanje. O teh konfederalnih zasnovah Šinigojeve 'vlade' pa je bil Božo Repe, ko je pred tem pisal o njih, že nekajkrat precej ostro zavrjen, češ da takih predlogov ta 'vlada' ni dala. Iz objavljenih dokumentov pa je mogoče spoznati tudi to plat njenega delovanja (za osamosvajanje Slovenije). Dokaz nejevernim Tomažem!

Predlogi za konfederacijo, ki sta jih izoblikovala slovensko in hrvaško državno vodstvo po volitvah, s katerimi je prišlo v obeh republikah do zamenjave oblasti, so predstavljeni v četrtem razdelku (2 dokumenta). Slovenija in Hrvaška sta namreč začeli nastopati skupaj s predlogi za konfederalno ureditev Jugoslavije, medtem ko je zvezna politika bila bolj naklonjena srbsko-črnogorskemu pogledu po centralistično zasnovani jugoslovanski federaciji z zoževanjem že v ustavni ureditvi iz leta 1974 doseženega v odnosih med republikami in zvezno oblastjo. Slovensko-hrvaški model konfederacije v Jugoslaviji ni dobil podpore in obe republiki sta se začeli pripravljati na osamosvojitve. Slovenija je decembra 1990 izvedla plebiscit o osamosvojitvi, Hrvaška pa je sprejela novo ustavo. Poti oziroma načina osamosvajanja obeh sicer konfederativno usmerjenih republik sta se začeli ločevati in vsaka se je na osamosvojitve pripravljala po svoje. Kot so pokazali kasnejši dogodki, je bila slovenska pot uspešnejša ali vsaj manj težavna.

Drugi sklop je posvečen Zvezi komunistov Slovenije in razpadu Zveze komunistov Jugoslavije, torej politični organizaciji - stranki, ki je bila vodilna in po ustavi odgovorna za delovanje političnega sistema in celovitost jugoslovanske države. Proces demokratizacije in osamosvojitve se je dejansko začel in lomil na 'partiji', skozi odnose med pogledi vodstva slovenskih komunistov in zveznimi oziroma srbskimi pogledi, ki so bili zelo različni. Slovenska 'partija' je vodila reformno, t.i. prenoviteljsko politiko z upoštevanjem možnosti "sestopa z oblasti" in bila je tudi za korenito reformo odnosov v jugoslovanski federativni državi. V objavljenih

dokumentih (4) je tudi predlog ZKS na 14. kongresu ZKJ za reformo ZKJ in jugoslovanske federacije, ki je bil zavržen in je povzročil odhod slovenskih delegatov s kongresa in s tem tudi konec jugoslovanske 'partije'. Predstavljena je tudi nova stranka, ki je nastala iz ZKS v začetku februarja 1990 - ZKS-Stranka demokratične prenovе - in njen dolgi programski dokument z naslovom Evropa zdaj! Avtor je v opombi sicer zapisal, da je ZKS dodala k temu imenu dodatek Stranka demokratične prenovе že na 11. kongresu ZKS decembra 1989 in se je februarja registrirala zgolj kot Stranka demokratične prenovе, kar ni točno. Pred kongresom so bili res predlogi o spremembi imena, vendar je bilo šele na konferenci v začetku februarja 1989 sklenjeno, da se doda k ZKS še Stranka demokratične prenovе; samo pod tem imenom pa se je stranka registrirala šele po kongresu novembra 1990.

Dokumenti o načinu osamosvajanja Slovenije na ustavno-pravnem področju so prikazani v petem razdelku. Gre za dokumente (12), ki kažejo, kako se je Slovenija odločala za pravno samostojnost. To bi dosegla s sprejemom nove ustave Republike Slovenije, ko pa se je izkazalo, da ta do roka, ki so si ga postavili, ne bo sprejeta, je bila sprejeta odločitev za izvedbo plebiscita. V šestem razdelku so dokumenti (14) o dogovarjanjih med republikami in federacijo oziroma med Slovenijo in drugimi republikami po izvedenem plebiscitu o samostojnosti Republike Slovenije. Repe v uvodni študiji v razdelku tabelarno predstavi poglede republik, zvezne 'vlade' in JLA kot enega od aktivnih in odločilnih dejavnikov razreševanja jugoslovanske krize, na prihodnjo ureditev Jugoslavije in položaj republik in narodov, na medrepubliške meje, zunanjo politiko, vojsko, gospodarsko politiko in denar (tabela je objavil že v knjigi Jutri je nov dan).

V sedmem razdelku (14 dokumentov) so dokumenti o odnosih z JLA in o vprašanih obrambe kot ključnih v razreševanju jugoslovanskega vozla, kajti JLA oziroma njeno vojaško vodstvo se je čutilo odgovorno za ohranitev političnega sistema in državne celovitosti, tako da je bilo pripravljeno prevzeti oblast "tudi za ceno državnega udara" (Branko Mamula). Najprej je objavljena informacija iz leta 1988 o t.i. napadih na JLA in koncept splošne ljudske obrambe; to je analiza pisanja v tedniku Mladina, študentskih glasilih Katedra in Tribuna in Novi reviji o vlogi JLA v družbi, kar so v vojaškem vrhu sprejeli kot napad na ustavno ureditev in "kontrarevolucijo". Odnos med Slovenijo in JLA se je zaostрил maja 1990, ko je po navodilih generalštaba potekalo odvzemanje orožja Teritorialne obrambe Slovenije; o tem so objavljeni dokumenti - zapisniki sej Predsedstva Republike Slovenije. Iz tega vira so tudi dokumenti o zasedbi štaba Teritorialne obrambe s strani vojske v začetku oktobra 1990. Objavljena so še Stališča Predsedstva Republike Slovenije na poskus uvedbe izrednih razmer marca 1991, ko je nameravalo vojaško vodstvo vzeti usodo Jugoslavije v svoje roke in je v ta namen odstopil predsednik Predsedstva SFRJ Borisav Jović.

O neposrednih pripravah na osamosvojitve, ki so tekle od začetka leta 1991, so dokumenti v osmem razdelku (13 dokumentov). Kažejo, da so bile te priprave v veliki meri pod vtisom razmer, ki jih je povzročala vojska oziroma njen vojaški vrh. Slovenija se je na osamosvojitve pripravljala predvsem na pravnem področju in to intenzivno, resno, strokovno in odločno. Objavljeno je gradivo Izvršnega sveta in Skupščine Republike Slovenije iz aprila 1991 o mednarodnih vidikih osamosvojitve Slovenije in postopkih za osamosvojitve. Zanimivo je, da je

objavljeno "poročilo ob zaključku 1. faze izvajanja projekta osamosvojitve Slovenije" iz začetka maja 1991, v katerem so predstavljene dotedanje dejavnosti na vseh področjih pomembnih za osamosvojitve (gospodarski sistem, gospodarski odnosi s tujino, finančno povezovanje s tujino, zunanje zadeve, sodelovanje z jugoslovanskimi republikami, preskrba, meje, obramba in varnost, zakonodaja) dobil avtor iz osebnega arhiva Olge Jakhel, čeprav gre v veliki meri za ključni dokument o pripravah in načinih osamosvajanja. Ob tem se postavlja vprašanje, koliko dokumentov in kakšni so še v osebnih arhivih ali pri osebah, ki so bile aktivne in odločilne pri pripravah na osamosvojitve in pri sami osamosvojitvi.

V zadnjem, devetem razdelku so objavljeni trije dokumenti o mednarodnih pogledih na družbene in politične procese, ki so se dogajali v Sloveniji ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let. Prvi je razgovor predsednika Predsedstva SR Slovenije Janeza Stanovnika z veleposlanikom ZDA v SFRJ Warrenom Zimmermanom decembra 1989, v katerem je Stanovnik podal jasno sliko vzrokov za stanje v Jugoslaviji in zakaj so potrebni za razrešitev situacije "kirurški posegi" in ni možno več nobeno "krpanje". Zimmerman mu očitno ni verjel, kar so pokazali njegovi objavljeni spomini, kjer do slovenskega osamosvajanja ni preveč 'prijazen'. Drugi je zapis pogovora eno leto kasneje predsednika Predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana (prisoten je bil tudi slovenski zunanji minister Dimitrij Rupel) z ministrom za zunanje zadeve Republike Italije Giannijem De Michelisom, v katerem je ta med drugim opozoril, da bo enostransko odločanje Slovenije glede osamosvojitve pripeljalo "le-to v osamljenost". De Michelis je poskušal prepričati slovenske sogovornike za umirjeno linijo in proti prenačljenim korakom. Zadnji dokument pa je zabeležka razgovora Kučana z državnim sekretarjem za zunanje zadeve ZDA Jamesom Bakerjem štiri dni pred razglasitvijo slovenske osamosvojitve. Zadnja dva sta zapisa, ki sta jih zapisala uslužbenca slovenskega predsedstva, zanimivo pa bi bilo vedeti, kakšen zapis je nastal o teh srečanjih na italijanski oziroma ameriški strani.

Objavo dokumentov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije je mogoče primerjati po namenu izdajanja zgodovinskih virov oziroma po njihovi vsebini z dvema serijama izdaje dokumentov o graditvi in razvoju slovenske državnosti v 20. stoletju. Po nastanku je starejša izdaja virov iz časa 2. svetovne vojne *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*. Do sedaj je izšlo osem knjig (zadnja je izšla sicer pod novim naslovom *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*). Izdajal jih je do sedme knjige Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštitut za novejšo zgodovino), osmo pa je založil Arhiv Republike Slovenije. Prva knjiga je izšla sicer že leta 1962, torej sorazmerno hitro po vojni in dogajanjih, o katerih so bili v njej objavljeni dokumenti. Druga serija objavljenih zgodovinskih virov o delovanju slovenske državnosti, ki segajo v čas po 1. svetovni vojni pa so *Sejni zapiski Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921*, ki jih je izdal Arhiv Republike Slovenije v treh delih (1. del od 1. 11. 1918 do 26. 2. 1919, 2. del od 28. 2. 1919 do 5. 11. 1919, 3. del od 22. 3. 1920 do 9. 7. 1921) in jih je za objavo pripravil Peter Ribnikar. Ti dve seriji dokumentov sta postavili merila, kako je treba izdajati zgodovinske vire oziroma kakšen mora biti t.i. znanstveni aparat, preprosteje povedano, opombe s pojasnili pod črto. Glede na ta resnično visoka merila, ki jih obe omenjeni seriji dokumentov postavljata, pa

je treba kritično povedati, da viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije teh meril povsem ne dosegajo. To je vsekakor pomanjkljivost te izdaje virov. Za znanstveno (strokovno) kritično izdajo virov - kar izdajanje virov pod okriljem Arhivskega društva Slovenije vsekakor je (kar so nekatere dosedanje izdaje virov pokazale) - je premalo navesti le nahajališče vira in nekaj drugih pojasnil. Kljub vtisu da o osebah, ki v virih nastopajo, sedaj vsi vse vemo in imamo o njih sodbo (tudi osebno in politično), manjka pojasnilo, kdo je kdo, kdo je nekoč kaj bil oziroma kako (s kakšno funkcijo) nastopa v dokumentu. Osebe, ki so v dokumentih navedene, zlasti take, ki so se kasneje iz političnega življenja 'izgubile' ali so manj prisotne, potrebujejo pojasnilo, če je namen izdaje zgodovinskih virov 'dolgoročnejši' in ne le 'kratkoročen', za trenutno uporabo sodobnikov. To pa najbrž ni bil namen niti avtorja niti izdajatelja in založnika. Najbrž sta avtor pa tudi urednika menila, da je vse jasno in razumljivo, vendar je treba povedati, da se bo ta 'razumljivost' s časom zmanjšala. Namen izdaje teh virov pa ni le 'dnevno-političen', ali celo 'propaganden'; je za trajno uporabo. Seveda bi moral avtor ali urednik serije ažurirati tudi navedbe arhivskega nahajališča, kajti ko sta oba zvezka virov izšla, je Arhiv Republike Slovenije že izdal Vodnik po fondih in zbirkah, v katerem so arhivski fondi - iz katerih so tudi objavljeni dokumenti (večina) - navedeni s signaturami. Ob dejstvu, da je arhivsko gradivo za resnično najnovejšo zgodovino pri nas (v Sloveniji) odprto in dostopno za raziskovalne namene (npr. v Srbiji in Črno gori je čas 'zapore' 30 let), kar je tudi znak demokratizacije, še bolj pa je to mogoče videti ob možnosti objavljanja tega gradiva, pa je to treba upoštevati tudi pri natančnem navajanju, kjer se gradivo hrani oziroma, kje ga je mogoče najti. Gre namreč za izdajo virov, ki jo izdaja strokovno in stanovsko društvo arhivistov, vendar je žal prisoten dejavnik kovačeve kobile. Pomanjkanje mnogokrat potrebnih pojasnil pod črto - če ne za sedaj, pa kasnejše uporabnike - nekoliko zožuje uporabnost objavljenih dokumentov na daljši rok.

Nikakor pa nekaj kritičnih pripomb na 'tehnično' izdajo dokumentov ne zmanjšuje pomembnosti tega dela. Šteje dober namen ob nekoliko slabši izvedbi, vsaj glede pravil pri znanstvenem (strokovnem) izdajanju zgodovinskih virov. Bistvena je namreč vsebina, to so dokumenti, ki predstavljajo potek procesa demokratizacije in osamosvajanja, torej temelje slovenske sedanosti.

Glede sedanosti pa je treba opozoriti še na posebnost, ki pa državi, katere zgodovino skozi dokumente v bistvu predstavlja, ni v veliko čast. Natis drugega zvezka sta omogočila Arhiv Republike Slovenije in zasebna donacija arhivskega svetnika v pokoju Petra Ribnikarja, ki je dodeljeno mu nagrado za življenjsko delo na področju arhivistike namenil za sofinanciranje izdaje virov. Prav zaradi težav pri financiranju zamuja izdaja tretjega zvezka virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, v katerem bodo dokumenti o mednarodnih dejavnostih in mednarodnem priznanju Republike Slovenije, nastale v procesu demokratizacije in osamosvojitve. Upati je, da bo tudi zvezek s temi dokumenti ugledal luč sveta in do bo tako namen te izdaje virov zaokrožen in bo proces demokratizacije in osamosvojitve v luči dokumentov celovito predstavljen.

Kot sem zapisal že na začetku, postaja zgodovina čedalje bolj mlada in se tudi dogodki od 'včera' že obravnavajo na zgodovinopisni način (na pisnih virih s kritično metodo), zato je objava virov iz obdobja, ko se je rojevala demokratična in

samostojna Slovenija, dobrodošlo in koristno dejanje, za čim večjo zgodovinsko verodostojnost, proti mitologiziranju in politiziranju in prisvajanju procesa demokratizacije in osamosvajanja Slovenije.

Zdenko Čepič

Zbornik Janka Pleterskega (uredila Oto Luthar in Jurij Perovšek). Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2003, 666 strani, ilustrirano.

Izšel je peti v seriji zbornikov, ki so posvečeni imenu in znanstvenemu delu najpomembnejših slovenskih zgodovinarjev zadnjih let. Za tak spomenik je izdajatelj, Zgodovinski inštitut Milka Kosa na Znanstveno raziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti postavil razmeroma ozko grlo dveh kriterijev: posvečeni so članom SAZU ob visokem življenjskem jubileju, osemdesetletnici rojstva. Ker so to tradicijo začeli šele z Grafenauerjevim zbornikom leta 1996, je gotovo kdo, ki je sicer oba visoka kriterija izpolnil pred tem časom, pri tem obeleževanju izpadel. Grafenauerjevemu zborniku je z zamudo sledil Gestrinov zbornik (1999), čeprav sta bila oba velika slovenska medievista isti letnik rojstva - 1916. Izjemo predstavlja Vilfanov zbornik, posvečen pravnemu zgodovinarju Sergiju Vilfanu, ki je nenadoma umrl pri 77 letih, zbornik pa je izšel ob osemdeseti obletnici njegovega rojstva posthumno (1999). Četrty iz serije slovenskih zgodovinarjev je to čast dosegel Vasilij Melik leta 2001.

Po uredniškem konceptu je 49 avtorskih prispevkov razvrščenih v 8 različnih vsebinskih sklopov. Prvi je posvečen življenju in delu Janka Pleterskega neposredno in z dvema prispevkoma tudi najkrajši. Vida Deželak Barič je akademika Pleterskega predstavila z izčrpno, predvsem strokovno biografijo, Nataša Stergar pa jo je dopolnila z njegovo bibliografijo.

V drugi sklop sta urednika uvrstila prispevke iz južnoslovanske zgodovine do 19. stoletja in so z jubilentom povezani samo prek osebnih znanstev oziroma prijateljstev njihovih avtorjev. Začenja ga Pleterskijev kolega, profesor na Filozofski fakulteti, Ignacij Voje s prispevkom o še enem profesorju, ki sta ga oba kolega dobro poznala, namreč o Gregorju Čremošniku in njegovem delu v dubrovniškem arhivu. Darko Darovec, Dean Krmac in Eva Podovšovnik so napisali Poskus demografske analize Kopra v 16. stoletju z glavnim naslovom Koper med morjem in kontinentom. Zaključuje ga prispevek Matjaža Klemenčiča s kratkim pregledom makedonske zgodovine od naselitve do državne samostojnosti.

Upravičeno najboljšežnejši je tretji sklop, saj zajema eno od jubilentovih osrednjih raziskovalnih tem, to je slovenska, hrvaška, srbska in avstrijska zgodovina v 19. stoletju do konca 1. svetovne vojne. Uvaja ga razprava hrvaškega zgodovinarja Josipa Vrandečića o razpravi v trogirskem razsvetljskem krogu o posebnosti Dalmatincev in njihovem zgodovinskem izvoru. Sledi ji analiza hrvaškega nacio-